

ORTOGRAPIYANG TI ALTA

Ortograpiyang Alta

ORTOGRAPIYANG ALTA

Ortograpiyang Alta

ORTOGRAPIYANG TI ALTA

Karapatang-sipi © 2024 ng Komunidad ng Alta sa Diteki at Komisyon sa Wikang Filipino.

RESERBADO ANG LAHAT NG KARAPATAN. Walang bahagi ng librong ito ang maaaring sipiin o gamitin nang walang nakasulat na pahintulot mula sa may-akda at tagapaglathala

Ni-layout ni Marx Reinhart Fidel

Ang Pambansang Aklatan ng Pilipinas CIP Data

Rekomendadong lahok:

Ortograpiyang Alta :
Ortograpiyang Alta. – San Miguel,
Maynila : Komisyon sa Wikang
Filipino, [2024], c2024.
pages ; cm

ISBN 978-621-450-343-8 (pbk)
ISBN 978-621-450-344-5 (pdf read only)

- 1. Northern Alta language – Orthography and spelling.
- 2. Northern Alta language – Grammar.
- 3. Northern Alta language – Translated into Filipino.

499.21882 PL5732 2024 P420240333

Inilathala ng

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO
Gusaling Watson, 1610 Kalye J.P. Laurel
San Miguel, 1005 Maynila
Tel. (02) 899-606-70
Email: komfil@kwf.gov.ph
Website: www.kwf.gov.ph

MĚĚĚSĚ

Nilalaman

VII	BED-DE Mensahe
10	GRAFEMA Grafema
20	PANTIG DA PĚMĚNSĪYAN Pantig at Pagpapantig
24	PĚMBAYBAY A PAPOLUNG Pagbaybay na Pabigkas
30	MAMĚ'ONUD-ONUD A BATĚ Pagbaybay na Pasulat
34	DIGRAPO TI PĚTDIGDIG-KATINIG Diagrapo at Kambal-Patinig
36	MĚMĚNSALIW A UNI Palitan ng mga Tunog
42	SIDĚN AGGAMITĚN A TŪYAW Paggamit ng mga Tuldik

48	MAËBTANG A BATĒ' Gámit ng Gitling
52	PĚMĚP-ĚT Klitik
56	PE-MĚT ELAN A ORTOGRAPIYA TI ALTA Pagbuo ng Ortograpiyang Alta
58	TALAAAN NG SALITA NG ORTOGRAPIYANG ALTA Talaan ng Salita ng Ortograpiyang Alta
66	ANG MGA BUMUBUO NG ORTOGRAPIYANG ALTA
67	APENDIKS Apendiks
69	KAPASIYAHAN

BED-DE

Mensahe

BED-DE

Seden LGU ni Aurora ti pe-ngedumo de-ame a abuden a APO Christian M. Noveras, NCIP-Aurora da DepEd a de-el inme pempasalamat dedde ti pantûnang da ti KWF te-sen a-de-lan a Aurora e da awen me memalayan a ittse baled in pulong me, pulong ni Alta a mebut te...da ti wadde a denukateng seden Komisyon ti pulonh ni ulden KWF a me-nenglemya de ame. deel pempasalamat me ti KWF a seya mangedumo ti APO da seden men-na e, seden i-elan de a menentiyaga, tenumulong a denemegdeg de a me, anggan seame adyu ti e-lan ni baik a pulong a salamat dedde ti KWF se amed man eggagawen ti mapatud, maba-seg a pantodu ti pulong ti alta a e-elan, eggagawen me emangen, e sap-ne da aboden seden esuma me a gawen.

Albey-a am ne YAPO.

MENSAHE

Sa mga taga-LGU ng Aurora sa pangunguna ng aming minamahal na Gob. Christian A. Noveras, NCIP-Aurora at DepEd ay lubos ang aming pasasalamat sa pagtanggap sa KWF sa lalawigan ng Aurora, sapagkat hindi namin namamalayan na isa na palá ang aming wika, wikang Alta ang nanganganib nang mawala, subalit dumating ang Komisyon sa Wikang Filipino (KWF) na nanggising sa amin. Kung kayâ lubos ang aming pasasalamat sa KWF sa pangunguna ng kanilang Chairman at mga Commisioners at lalo't higit sa kanilang mga kawani na nagtiyagang tumulong at umagapay sa amin. Kahit kami ay sobrang layò sa kabihasnan, kulang ang salitáng salamat para sa KWF, kung kayâ isa sa katuparan naming ituro sa aming komunidad ang aming salita o wikang ALTA.

Makaaasa po kayó na aalagaan, iingatan, at mamahalin namin ang aming kultura at tradisyon.

Pagpalain po kayó ng Panginoon.

1 | GRAFEMA

Da mabasa, mēnnolan, mepolung ti mapatudi apolung ni Alta-i, kayad inebbētē i-en a ortograpiya. Grafema in ngo tēn pēmēt-elan a inalangan nēn aggamitēn a pēmbētē ti polung ni Alta-i. In grafema a Alta te waddē a letra da bisa a letra.

1.1 Letra

Sidēn letra a inalangan ni umoman a polung. Ēbboon sidēn aduwan a patinig da katinig. Sidēn mamēonud-onud a letra ay ēng ngoan a alpabeto. Sidēn Alpabeto ni Alta-i da te waddē a (29) duwa a pulu at siyam a letra. Sapulo a limma a katinig: Bb, Dd, Gg, Hh, Kk, Ll, Mm, Nn, NGng, Pp, Rr, Ss, Tt, Ww, Yy. Da anēm a patinig: Aa, Ee, Ēē, Ii, Oo, in Uu da walo a ēdam a letra.

Aa <i>ey</i>	Bb <i>bi</i>	Dd <i>di</i>	Ee <i>i</i>	Ēē <i>i-patûbē</i>	Gg <i>ji</i>	Hh <i>eyts</i>
Ii <i>ay</i>	Kk <i>key</i>	Ll <i>el</i>	Mm <i>em</i>	Nn <i>en</i>	NGng <i>enji</i>	Oo <i>o</i>
Pp <i>pi</i>	Rr <i>ar</i>	Ss <i>es</i>	Tt <i>ti</i>	Uu <i>yu</i>	Ww <i>dobolyu</i>	Yy <i>way</i>

Sidēn 29 a letra, 21 umaabdē tēn katutubo-wi a umoman, walu a ēdam. Anig nī nēn enedmelan a aggagawin ni umoman ni Alta-i. Mainta i-en tēn pahina 14–17 in ginsaan ni nēn.

Innuban ni nēn, ti digrapo a letra **NGng**. Budi a ibiddēsēn, anggan duwa a anig a aggamitēn, tīsen da abuyanan en atēssedla a letra. I-en a i-patûbē (Ēē) ay umababdē tēn umoma a schwa ni katutubo a Alta.

1 | GRAFEMA

Upang mabása, maintindihan, at mabigkas nang wasto ang Alta, isinulat ang ortograpiyang ito. Grafema ang tawag sa grupo ng simbolo na gagamitin sa pagsusulat ng salita. Ang grafema ng Alta ay titik at di-titik.

1.1 Titik

Ang mga titik ang simbolo ng tunog sa pagsasalita. Binubuo ito ng mga patinig at katinig. Ang pagkakasunod-sunod ng mga titik ay tinatawag na alpabeto. Ang Alpabetong Alta ay may (29) na titik. Labinlima ang katinig: Bb, Dd, Gg, Hh, Kk, Ll, Mm, Nn, NGng, Pp, Rr, Ss, Tt, Ww, Yy. Anim ang patinig: Aa, Ee, Ēē, Ii, Oo, at Uu, at walong titik ang hiram.

Aa <i>ey</i>	Bb <i>bi</i>	Dd <i>di</i>	Ee <i>i</i>	Ēē <i>i-patuldok</i>	Gg <i>ji</i>	Hh <i>eyts</i>
Ii <i>ay</i>	Kk <i>key</i>	Ll <i>el</i>	Mm <i>em</i>	Nn <i>en</i>	NGng <i>enji</i>	Oo <i>o</i>
Pp <i>pi</i>	Rr <i>ar</i>	Ss <i>es</i>	Tt <i>ti</i>	Uu <i>yu</i>	Ww <i>dobolyu</i>	Yy <i>way</i>

Sa 29 na titik, 21 ang sumisimbolo sa katutubong tunog, 8 ang hiram. Batay ito sa pagsusuri sa sistema ng tunog ng Alta. Mababása sa pahina 14–17 ang resulta ng pagsusuring ito.

Dagdag pa rito, digrapo ang titik **Ngng**. Ibig sabihin, kahit dalawang simbolo ang ginagamit dito, itinuturing itong isang titik lámang. Ang i-patuldok (Ēē) ay simbolo para sa tunog na schwa na katutubò sa Alta.

1.2 Awën a Letra

Sidën awën a letra ay ëbboon nedën patûyaw a bantas. Isaysen in patûyaw:

Tûyaw	Alta	Filipino	Aggamitën
ˈ	pëtëpyás aweli	‘pahilís’	Ëpplad ni talmëg ti pëmpolung o <i>stress</i>
˘	pëtëpyás diwanan	‘paiwà’	Epplad ni sëlpet ëtlënan o <i>glottal stop</i> ti om-onud a polung.
ˆ	pëtedúng	‘pakupyâ’	Epplad ni sëlpet ëtlënan tën bëngle o om-onud a polung ame talmëg.
˙	patûbë	‘patuldok’	Ëpplad ni schwa Ëë in a letra nî nen /ə/.

Ti pambatë ni polung ni Alta-i, da pomiya siden ibbëddë a polung, parirala, sidën pëmët-elan a polung ay gumgamit sela ti bantassi. In aggamitën ti mëmëonud-onud a bantas da anig sela ti Filipinowi.

.	tûbë	tuldok
?	mepûton ta tâpo	tandang pananong
!	megulës ta tâpo da mewaddë a tûbë	tandang padamdam
:	duwa a tûbë	tutuldok
;	tûbë këlwit	tuldok-kuwit
‘	këlwit ta tâpo	kudlit
,	këlwit ta tēpdë	kuwit
“	duwa a këlwit maë payong	panipi
-	maëbtang	gitling

1.2 Di-titik

Ang mga di-titik ay binubuo ng mga tuldik at bantas. Narito ang mga tuldik:

Tûyaw	Alta	Filipino	Aggamitën
ˈ	pëtëpyás aweli	‘pahilís’	Tanda ng diin ng pagsasalita o <i>stress</i> .
˘	pëtëpyás diwanan	‘paiwà’	Tanda ng impit sa lalamunan o <i>glottal stop</i> sa hulihán ng salita.
ˆ	pëtedúng	‘pakupyâ’	Tanda ng impit sa lalamunan sa gitna o hulihán ng salita na may diin.
˙	patûbë	‘patuldok’	Tanda ng schwa Ëë in titik para sa /ə/.

Sa pagsulat ng wikang Alta, upang maging maayos ang pagbigkas ng mga salita, parirala, at mga pangungusap ay gumagamit ng mga bantas. Ang paggamit ng sumusunod na bantas ay katulad lámang sa Filipino.

.	tûbë	tuldok
?	mepûton ta tâpo	tandang pananong
!	megulës ta tâpo da mewaddë a tûbë	tandang padamdam
:	duwa a tûbë	tutuldok
;	tûbë këlwit	tuldok-kuwit
‘	këlwit ta tâpo	kudlit
,	këlwit ta tēpdë	kuwit
“	duwa a këlwit maë payong	panipi
-	maëbtang	gitling

1.3 Ėlan a uni/ponema ti Alta-i

1.3.1 Ponemang Patinig

Pepiya a Pëmpolung	Ėsyanan nën Pëmpolung						
	Bilabial (pëngod us)	Dental (pëngipp ën)	Alveolar (pangnga dës)	Palatal	Velar	Uvular	Glottal
Pësara (Plosives)	p b	t̪	d		k g		ʔ
Pëëdung (Nasal)	m		n		ŋ		
Pagingging (Trill)			r				
Paplos (Fricative)			s				h
Anig ni patinigi (Approximant)	w			j			
Padigdig a anig ni patinigi (Lateral Approximant)			l				
Affricates			dz				

1.3.2 Ponemang Patinig

	Sâlang	Bëngle	Liud
Matâpo	i		u
Bëngle	(ɛ)	ə	(ɔ)
Matëpdë		a	

1.3 Mga Katutubong Tunog/Ponema ng Alta

1.3.1 Ponemang Patinig

Paraan ng Pagbigkás	Lugar ng Pagbigkás						
	Bilabial (pëngod us)	Dental (pëngipp ën)	Alveolar (pangnga dës)	Palatal	Velar	Uvular	Glottal
Pasara (Plosives)	p b	t̪	d		k g		ʔ
Pailong (Nasal)	m		n		ŋ		
Pangatal (Trill)			r				
Prikatib (Fricative)			s				h
Malapatinig (Approximant)	w			j			
Pagilid na malapatinig (Lateral Approximant)			l				
Affricates			dz				

1.3.2 Ponemang Patinig

	Haráp	Séntro	Likód
Mataás	i		u
Gitnâ	(ɛ)	ə	(ɔ)
Mababà		a	

1.3 Mañanig a Grafema-ì da Ponema

Sidën Katinig

Ponema	Letra da awën Letra
/p/	Pp
/b/	Bb
/t/	Tt
/d/	Dd
/q/	Qq
/g/	Gg
/ʔ/	-
/m/	Mm
/n/	Nn
/ŋ/	NGng
/s/	Ss
/h/	Hh
/w/	Ww
/j/	Yy
/l/	Ll

Sidën Patinig

Ponema	Letra da awën Letra
/i/	Ii
/e/	Ee
/u/	Uu
/o/	Oo
/a/	Aa
/ə/	Ěě

1.3 Tumbasan ng Grafema at Ponema

Mga Katinig

Ponema	Titik at di-titik
/p/	Pp
/b/	Bb
/t/	Tt
/d/	Dd
/q/	Qq
/g/	Gg
/ʔ/	-
/m/	Mm
/n/	Nn
/ŋ/	NGng
/s/	Ss
/h/	Hh
/w/	Ww
/j/	Yy
/l/	Ll

Mga Patinig

Ponema	Titik at di-titik
/i/	Ii
/e/	Ee
/u/	Uu
/o/	Oo
/a/	Aa
/ə/	Ěě

Tîsen a kabanata, pamëmpolungan tam sidën ponema o mëpatod a umoman ni Alta-i. Inepainta sen da sidën grafema para ibbatë o iyababdë sidën ponema a i-en. Ittanëm ti utë-i a sidën ponemang katinig da patinig ni Alta-i ay ibbatë a aggamitën tèn attesse a siyad a letra, anig tèn mainta ta 1.4, bagay a awën tèn sëlpit da umababdë tèn tûyaw pëtëpyas diwanan da maëbtang, da awën ibbatë tèn dëmu a polung tèn bëngle ni duwa-i a patinig.

1.5 Balo a Alpabeto

Isaysen in balo a alpabeto ni Alta-I a mëmpainta tèn elan 29 a letra a aggamitën ti polung ni Alta-i. Elan sela sen sidën katutubo a letra ni Alta-i da sidën ëdam a letra inomalang ti aduwani a polung.

Aa <i>ey</i>	Bb <i>bi</i>	Cc <i>si</i>	Dd <i>di</i>	Ee <i>i</i>	Ėë <i>i-patuldok</i>
Ff <i>ef</i>	Gg <i>ji</i>	Hh <i>eyts</i>	Ii <i>ay</i>	Jj <i>jey</i>	Kk <i>key</i>
Ll <i>el</i>	Mm <i>em</i>	Nn <i>en</i>	NGng <i>enjii</i>	Ññ <i>enye</i>	Oo <i>o</i>
Pp <i>pi</i>	Qq <i>kyu</i>	Rr <i>ar</i>	Ss <i>es</i>	Tt <i>ti</i>	Uu <i>yu</i>
Vv <i>vi</i>	Ww <i>dobolyu</i>	Xx <i>eks</i>	Yy <i>way</i>	Zz <i>zi</i>	

Sa kabanatang ito, pinag-usapan natin ang mga ponema o mahahalagang tunog sa Alta. Ipinakita din ang mga grafema o simbolong ginagamit para isulat o katawanin ang mga ponemang ito. Tandaan na ang mga ponemang katinig at patinig sa Alta ay isinusulat gámit ang isang partikular na titik, gaya nang makikita sa 1.4, maliban sa impit /ʔ/ na kinakatawan ng tuldik paiwa at gitling, at hindi isinusulat sa unahán ng salita at pagitan ng dalawang patinig.

1.5 Makabagong Alpabeto

Narito naman ang makabagong Alpabeto ng Alta na nagpapakita ng lahat ng 29 na titik na ginagamit sa Alta. Kasáma rito ang mga kautubong titik sa Alta at ang mga hiram na titik mula sa ibang wika.

Aa <i>ey</i>	Bb <i>bi</i>	Cc <i>si</i>	Dd <i>di</i>	Ee <i>i</i>	Ėë <i>i-patuldok</i>
Ff <i>ef</i>	Gg <i>ji</i>	Hh <i>eyts</i>	Ii <i>ay</i>	Jj <i>jey</i>	Kk <i>key</i>
Ll <i>el</i>	Mm <i>em</i>	Nn <i>en</i>	NGng <i>enji</i>	Ññ <i>enye</i>	Oo <i>o</i>
Pp <i>pi</i>	Qq <i>kyu</i>	Rr <i>ar</i>	Ss <i>es</i>	Tt <i>ti</i>	Uu <i>yu</i>
Vv <i>vi</i>	Ww <i>dobolyu</i>	Xx <i>eks</i>	Yy <i>way</i>	Zz <i>zi</i>	

2 | PANTIG DA PĒMĒNSĪYAN

Tĕn pantig a atĕsse a yunit a uni a ĕbboon nen katinig da patinig. Da sidĕn pantig a mewaddĕ a attessedla a patinig, kayadla obra a gamittĕn tĕn duwa a katinig tĕn attesse a pantig. Tĕn attesse a polung, sidĕn pantig mĕnsapul ti sĕlpti da glottal stop ay maebiddĕ a mĕnsapul ti katinig.

2.1 Minĕgagawi a Pantig

Sidĕn pantig a inibattĕ ti Alta-I ay obra a mĕattesse a patinig, da mĕattesse sela a katinig da patinig, in duwa da aduwan sep a katinig da mĕattesse a patinig. In titik K a umababdĕ tĕn katinig. In titik P a umababdĕ tĕn patinig.

Hitsura	Abisa
P	e•lan a•la•bing
KP	ab•dĕ ig•dĕt i•an
PK	kim•pi pon
KPK	ad•dyu tub•bli

*Ibbiddĕ sen in **ng**. Digrapo ay attĕsse a letra kayadla, duwa a ibbatĕ. Umababdĕ tĕn ponemang /ŋ/ i-en digrapong **Ngng**.

2.2. Pĕmĕnsĭyan

2.2.1 Pĕmĕnsĭyan nen Katutubo a polung

In pĕmĕnsĭyan ti polung ni Alta-i, mĕmĕonud-onud a tugdĕ:

2 | PANTIG AT PAGPAPANTIG

Ang pantig ay isang yunit ng tunog na binubuo ng katinig at patinig. Bawat pantig ay may isa lamang na patinig, samantalang maaaring mahigit sa dalawa ang katinig sa isang pantig. Sa isang salita, ang mga pantig na nagsisimula sa impit o glottal stop ay ituturing na nagsisimula sa katinig.

2.1 Kayarian ng Pantig

Ang mga pantig sa nakasulat sa Alta ay maaaring isang patinig, o isang katinig at patinig, o dalawa o higit pang katinig at isang patinig. Ang titik K ay kumakatawan sa katinig. Ang titik P naman ay kumakatawan sa patinig.

Itsura	Halimbawa
P	e•lan ‘kasāma’ a•la•bing ‘aniki’
KP	ab•dĕ ‘katawan’ ig•dĕt ‘palos’ i•an ‘isda’
PK	kim•pi ‘talangka’ pon ‘punò’
KPK	ad•dyu ‘malayò’ tub•bli ‘uri ng baging’

*Digrapo ang **ng**. Ibig sabihin ng digrapo, isang titik pero dalawa ang sulat. Nagsisimbolo sa ponemang /ŋ/ ang digrapong **Ngng**.

2.2. Pagpapantig

2.2.1 Pagpapantig ng mga Katutubong Salita

Sa pagpapantig ng mga salitāng Alta, susundin ang sumusunod na tuntúnin:

2.2.1.1 Mëësîyan a pantig tèn duwa a maonud a patinig tèn desalad nèn attesse a polung.

Abisa:

dë•él (dëel)
du•ut (duut)
ba•ik (baik)
sa•it (sait)
i•an (ian)
la•ëb (laëb)

2.2.1.2 Mëësîyan a pantig tèn duwa a mëonud a katinig tèn desalad nèn attesse a polung.

Abisa:

ngaw•ngaw (ngawngaw)
ëg•ga•wen (ëggawen)
dëb•di (dëbdi)
a•tes•se (atesse)
mës•lob (mëslob)
mën•dë•lop (mëndëlop)
lad•dë (laddë)
lël•la•i (lëllai)

2.2.2 Pantig a mënsosoli

Bagay mënsapul tèn KP in polung, in dëmu a pantig ay mënsosoli. Aggamittën en bagay te waddë a pëngebiën tèn ugdët a polung.

Abisa:

pó•lung	mëm•po•po•lung
hidap	pënhihidap
páas	papaas
ginan	manggiginan
siyá	mënsisiyá

2.2.1.1 Magkahiwalay ng pantig ang dalawang magkasunod na patinig sa loob ng isang salita.

Halimbawa:

dë•él (dëel) 'malaki'
du•ut (duut) 'gatong'
ba•ik (baik) 'maliit'
sa•it (sait) 'sakít'
i•an (ian) 'isda'
la•ëb (laëb) 'yungib'

2.2.1.2 Magkahiwalay ng pantig ang dalawang magkasunod na katinig sa loob ng isang salita.

Halimbawa:

ngaw•ngaw (ngawngaw) 'tunog'
ëg•ga•wen (ëggawen) 'ginawa'
dëb•di (dëbdi) 'babae'
a•tes•se (atesse) 'isa'
mës•lob (mëslob) 'mabango'
mën•dë•lop (mëndëlop) 'habi/nagtatahi'
lad•dë (laddë) 'lála'
lël•la•i (lëllai) 'laláki'

2.2.2 Pantig na inuulit

Kung nagsisimula sa KP ang salita, ang unang pantig ang madodoble. Magagamit ito kung mayroong panlapi ang salitang-ugat.

Halimbawa:

pó•lung 'salita'	mëm•po•po•lung 'magsasalita'
hidap 'hírap'	pënhihidap 'paghihirap'
páas 'aga'	papaas 'umaga'
ginan 'takbo'	manggiginan 'nagtatatakbo'
siyá 'iyak'	mënsisiyá 'iyak nang iyak'

3 | PĚMBAYBAY A PAPOLUNG

Di ami a Alta, mamĕntaesa a ibbiddĕ ti mapiya a mĕmĕonud-onud sidĕn letrang menmunmun in attesse a polung, pantig, akronim, apipti, inisyals, inalangan ni pang-agham, da adusep.

3.1 Pantig

Pĕmbĕtĕ	Pangebiddĕ
ti	ti-ay
pon	pi-ow-en
tub	ti-yu-bi
dyu	di-way-yu

3.2 Polung

Pĕmbĕtĕ	Pangebiddĕ
banuwan	bi-ey-en-yu-dobolyu-ey-en
bilay	bi-ay-el-ey-way
Lazam	kapital el-ey-zi-ey-em
Tikkay	kapital ti-ay-key-key-ey-way

3.3 Akronim

AURELCO (Aurora Electric Cooperative)	kapital ey-kapital yu-kapital ay-kapital el- kapital si-kapital o
ASCOT (Aurora State College of Technology)	kapital ey-kapital es-kapital si-kapital o- kapital ti
ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)	kapital ey-kapital es-kapital ay-kapital ey- kapital en

3 | PAGBAYBAY NA PABIGKAS

Sa Alta, isa-isang binibigkas sa maayos na pagkakasunod-sunod ang mga letrang bumubuo sa isang salita, pantig, akronim, daglat, inisyals, simbolong pang-agham, atbp.

3.1 Pantig

Pagsulat	Pagbigkas
ti	ti-ay
pon	pi-ow-en
tub	ti-yu-bi
dyu	di-way-yu

3.2 Salita

Pagsulat	Pagbigkas
banuwan	bi-ey-en-yu-dobolyu-ey-en
bilay	bi-ay-el-ey-way
Lazam	kapital el-ey-zi-ey-em
Tikkay	kapital ti-ay-key-key-ey-way

3.3 Akronim

AURELCO (Aurora Electric Cooperative)	kapital ey-kapital yu-kapital ay-kapital el- kapital si-kapital o
ASCOT (Aurora State College of Technology)	kapital ey-kapital es-kapital si-kapital o- kapital ti
ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)	kapital ey-kapital es-kapital ay-kapital ey- kapital en

PAGASA (Philippine Atmospheric, Geophysical, and Astronomical Services Administration)	kapital pi-kapital ey-kapital ji-kapital ey-kapital es-kapital ey
Pag•IBIG (Pagtutulungan: Ikaw, Bangko, Industriya, at Gobyerno)	kapital pi-ey-ji-gitling-kapital ay-kapital bi-kapital ay-kapital ji

3.4 Aipti

Bb. (Binibini)	kapital bi-bi túbë
G. (Ginoo)	kapital ji túbë
Gng. (Ginang)	kapital ji-en-ji túbë
Kgg. (Kagálang•gálang)	kapital key-ji-ji túbë
Dr. (Doktor)	kapital di-ar túbë
Gob. (Gobernador)	kapital ji-o-bi túbë
atbp (at iba pa)	ey-ti-bi-pi

3.5 Inisyals

3.5.1 Sidën Uldin/Aduwan

MLQ (Manuel Luis Quezon)	kapital em-kapital el-kapital kyu
SEJA (Senator Edgardo J. Angara)	kapital es-kapital i-kapital jey-kapital ey
BAC (Bella Angara. Castillo)	kapital bi-kapital ey-kapital si
TV	kapital ti-kapital vi

PAGASA (Philippine Atmospheric, Geophysical, and Astronomical Services Administration)	kapital pi-kapital ey-kapital ji-kapital ey-kapital es-kapital ey
Pag•IBIG (Pagtutulungan: Ikaw, Bangko, Industriya, at Gobyerno)	kapital pi-ey-ji-gitling-kapital ay-kapital bi-kapital ay-kapital ji

3.4 Daglat

Bb. (Binibini)	kapital bi-bi tuldok
G. (Ginoo)	kapital ji-tuldok
Gng. (Ginang)	kapital ji-en-ji tuldok
Kgg. (Kagálang•gálang)	kapital key-ji-ji tuldok
Dr. (Doktor)	kapital di-ar tuldok
Gob. (Gobernador)	kapital ji-o-bi tuldok
atbp (at iba pa)	ey-ti-bi-pi

3.5 Inisyals

3.5.1 Mga Tao at Bagay

MLQ (Manuel Luis Quezon)	kapital em-kapital el-kapital kyu
SEJA (Senator Edgardo J. Angara)	kapital es-kapital i-kapital jey-kapital ey
BAC (Bella Angara. Castillo)	kapital bi-kapital ey-kapital si
TV (television)	kapital ti-kapital vi

3.5.2 Sidën Mamën-elan/Institusyon/Ësyanan

SKKLN (Samahán ng mga Katutubong Kumikilala sa Lupaing Ninuno)	kapital es-kapital key-kapital key-kapital el-kapital en
SKKAD (Samahán ng mga Katutubong Kababaihan ng Alta ng Diteki)	kapital es-kapital key-kapital key- kapital ey-kapital di
BPPA (Bëli ni Pëntuduwan ti Polung ni Alta-i)	kapital bi-kapital pi-kapital pi- kapital ey

3.6 Inalangan ni Pën-agham/Pënmatematika

lb. (pound)	el-bi túbë
kg. (kilogram)	key-ji túbë
H ₂ O (water)	kapital eyts-duwa-kapital o

3.5.2 Mga Samahán/Institusyon/Pook

SKKLN (Samahán ng mga Katutubong Kumikilala sa Lupaing Ninuno)	kapital es-kapital key-kapital key-kapital el-kapital en
SKKAD (Samahán ng mga Katutubong Kababaihan ng Alta ng Diteki)	kapital es-kapital key-kapital key- kapital ey-kapital di
BPPA (Bëli ni Pëntuduwan ti Polung ni Alta-i)	kapital bi-kapital pi-kapital pi- kapital ey

3.6 Simbolong Pang-agham/Pangmatematika

lb. (pound)	el-bi tuldok
kg. (kilogram)	key-ji tuldok
H ₂ O (water)	kapital eyts-dalawa-kapital o

4 | MAMĒ'ONUD-ONUD A BATĒ

Anig ti pëmbëtë'-i ni Alta-i me waddëd a ngaddën ni uldini ti ësyanan da umëddam ti polungi, aggamitën in walu (8) a ëdam a letra. Da in letra nî nen Cc, Ff, Jj, Ññ, Qq, Vv, Xx, da Zz. Aggamitën i-en ti pëmbëtë' ti aduwani a ngaddën ni uldini in ësyanan, sidën polung awën ëbbabalon in talod a mëmë'onud-onud sidën a ngoan ni siyentipiko da teknikal.

Abisa:

Nueva Vizcaya
Manuel Quezon
Perlita Marquez
Canili
Virrey

4.1 Talód angaddën ni uldini da ësyanan

Ngaddën ni uldin	Ngaddën ni ësiyan
Corazon	Casiguran
Fernandez	Canili
Jayriel	Alfonso Castañeda
Jerson	Japan
Marquez	Nueva Ecija
Mercy	Nueva Vizcaya
Princess	Quezon
Violeta	Quirino
Maximino	Villa

4.2 Ëdam a polung

cellphone, chat, computer, coupon bond, electric fan, Facebook, flash drive, freezer, forecasting, washing machine, mic, Microsoft Excel, mixer, projector, quiz, technician, text, van, x-ray, xylophone, Xerox, zipper, Zonrox, zoo

4 | PAGBAYBAY NA PASULÁT

Sa pormal na pagsulat sa Alta ng mga tiyak na ngalan ng tao o lugar at mga hiram na salita, gagamitin ang walong (8) hiram na titik. Ang mga titik na ito ay Cc, Ff, Jj, Ññ, Qq, Vv, Xx, at Zz. Ginagamit ang mga ito sa pagsusulat ng mga tiyak na pangalan ng tao at lugar, ng mga salitáng hindi binabago ang tamang pagbabaybay at mga katawagang siyentipiko at teknikal.

Halimbawa:

Nueva Vizcaya
Manuel Quezon
Perlita Marquez
Canili
Virrey

4.1 Tiyak na ngalan ng tao at lugar

Ngalan ng Tao	Lugar
Corazon	Casiguran
Fernandez	Canili
Jayriel	Alfonso Castañeda
Jerson	Japan
Marquez	Nueva Ecija
Mercy	Nueva Vizcaya
Princess	Quezon
Violeta	Quirino
Maximino	Villa

4.2 Hiram na salita

cellphone, chat, computer, coupon bond, electric fan, Facebook, flash drive, freezer, forecasting, washing machine, mic, Microsoft Excel, mixer, projector, quiz, technician, text, van, x-ray, xylophone, Xerox, zipper, Zonrox, zoo

4.3 Ngô sidën siyentipiko da teknikal

nickel, chlorine, oxygen, carbon dioxide, chloride, chlorine, zinc,
hydrogen, quorum, ad hoc, vertebrate, chordata, de facto,
valence

4.3 Katawagang siyentipiko at teknikal

nickel, chlorine, oxygen, carbon dioxide, chloride, chlorine, zinc,
hydrogen, quorum, ad hoc, vertebrate, chordata, de facto,
valence

5 | DIGRAPO TI PËTDIGDIG-KATINIG

5.1 Digrapong NGng

In ponemangi /ŋ/ da ibbatë’ aggamitën ti digrapong NGng ni Alta-i.

Abisa:

ngawngáw
ngayëb
ngóan
bulángën
alébangbáng
polung
bënëng
ëdúng

5.2 Pëtdigdig-katinig ni Alta

Pëtdigdig-katinig in ngô ti maissalesi a letra katinig a anig nën mëmë’onud-onud ti pëoni tën lëbû ni attesse a pantig, anig nën **pl** tën dëplas da **bl** tën blángët. Salesi in uni tën mëmë’onud-onud a katinig tën **pl** da **bl**, dëmu in [p] da [b] in onud a [l].

Abisa:

dëplás
dëplág
ëplád
madiplët
tubbli
blángët

5 | DIGRAPO AT KAMBAL-KATINIG

5.1 Digrapong NGng

Ang ponemang /ŋ/ ay isinusulat gámit ang digrapong NGng sa Alta.

Halimbawa:

ngawngáw ‘ingay’
ngayëb ‘bungal’
ngóan ‘tawagin’
bulángën ‘unggoy’
alébangbáng ‘paruparo’
polung ‘salita’
bënëng ‘malalim’
ëdúng ‘ilong’

5.2 Kambal-Katinig sa Alta

Kambal-katinig ang tawag sa magkaibang titik katinig na nagkataóng magkakasunod at pinatutunog sa loob ng isang pantig, tulad ng **pl** sa dëplas at **bl** sa blángët. Magkaiba ang tunog ng magkakasunod na katinig sa **pl** at **bl**, una muna ang [p] at [b] at kasunod ang [l].

Halimbawa:

dëplás ‘talampas’
dëplág ‘dapa’
ëplád ‘tanda’
madiplët ‘marumi’
tubbli ‘uri ng baging’
blángët ‘mahusay’

6 | MĚMĚNSALIW A UNI

6.1 MĚmĚnsaliw a uni S da H

MĚmĚnsasaliw a uni nĚn S da H sidĚn gramatikal a polung a ě'unodan ti uniŷi ni I da E.

Abisa:

Gumgamit ti S	Gumgamit ti H	Filipino
aseno	aheno	ano
sela	hela	dġn/rin
sid	hid	silā
sa-i	ha-i	dito

I-Ěn a ortograpiya, aggamitĚn ti S bagay i-en in aggamitĚn ti talodi sen.

6.2 Nuano ibbatĚ sidĚn I da E

In ponemang /i/ da ibbatĚ i-en E sidĚn pantig te waddĚ a talmĚg. MinĚgagawi tĚn ugdĚt a polung umansela tĚn pĚnsaliw ti tĚlmĚg tĚn pĚngebiĚn.

Abisa:

Ponema	Grafema	Filipino
/ta'liŷa/	talĚnga	tainga
/'ʔilan/	Ělan	kasāma
/'sit/	set	tinik
/ʔa.'li.wi/	alĚwi	kaliwa
/bi'niłaj/	binĚlay	binuhay
/ʔi'nitanĚm/	inĚtanĚm	itinanim

6 | PALĪTAN NG MGA TUNOG

6.1 PalĪtan ng tunog S at H

Nagpapalitan ang tunog na S at H sa mga gramatikal na kataga kapag sinusundan ito ng tunog na I at E.

Halimbawa:

Gumagamit ng S	Gumagamit ng H	Filipino
aseno	aheno	ano
sela	hela	dġn/rin
sid	hid	silā
sa-i	ha-i	dito

Para sa ortograpiyang ito, gagamitin ang anyong S dahil ito ang ginagamit sa mas pormal na sitwasyon.

6.2 Kailan isusulat ng I o E

Ang ponemang /i/ ay isinusulat na E sa mga pantig na may diin. Nangyayari ito sa mga salitāng-ugat at pati sa paglilipat-diin dahil sa paglalapi.

Halimbawa:

Ponema	Grafema	Filipino
/ta'liŷa/	talĚnga	tainga
/'ʔilan/	Ělan	kasāma
/'sit/	set	tinik
/ʔa.'li.wi/	alĚwi	kaliwa
/bi'niłaj/	binĚlay	binuhay
/ʔi'nitanĚm/	inĚtanĚm	itinanim

Anggan awën të talmëg in /i/, umanselad say in I. Ètëg tèn metalmëg, umannamud say in I anggan talmëg say mëonud a pantig.

Abisa:

Ponema	Grafema	Filipino
/bi'laj/	biláy	búhay
/ʔi'ʔan/	i-án	isda
/lit'lit/	litlít	ikmo
/ba'ʔik/	baík	maliit
/pa'ti/	patí	patay

6.3 Nuano ibbatë sidën U da O

In ponemang /u/ da ibbatë i-en O sidën pantig te mewaddë a talmëg. Minagagawi tèn ugdët a polung umansela tèn pënsaliw ti tëlmëg tèn pëngebiën.

Abisa:

Ponema	Grafema	Filipino
/ʔuma/	óma	bukid, taníman
/ʔulaj/	ólay	iwan
/ʔit'nudan/	etnódan	upúan
/bi'nudi/	binódi	ginusto
/ʔinumaj/	inómay	pumunta

Kapag walang diin ang /i/, nananatili itong I. Kahit may diin, nananatili pa rin itong I kung nása hulíng pantig.

Halimbawa:

Ponema	Grafema	Filipino
/bi'laj/	biláy	búhay
/ʔi'ʔan/	i-án	isda
/lit'lit/	litlít	ikmo
/ba'ʔik/	baík	maliit
/pa'ti/	patí	patay

6.3 Kailan isusulat ng U o O

Ang ponemang /u/ ay isinusulat na O sa mga pantig na may diin. Nangyayari ito sa mga salitáng-ugat at pati sa paglilipat-diin dahil sa paglalapi.

Halimbawa:

Ponema	Grafema	Filipino
/ʔuma/	óma	bukid, taníman
/ʔulaj/	ólay	iwan
/ʔit'nudan/	etnódan	upúan
/bi'nudi/	binódi	ginusto
/ʔinumaj/	inómay	pumunta

Anggan awën ta talmëg in /u/, umannamud say in U. Ëtëg tën metalmëg, umannamud say in U anggan talmëg say mëonud a pantig.

Abisa:

Ponema	Grafema	Filipino
bu'di/	budí	gusto
/pu'lab/	puláb	hapon
/ʔu'ŋut/	ungút	baso
/'sadu/	sádu	sungay

Kapag walang diin ang /u/, nananatili itong U. Kahit may diin, nananatili pa rin itong U kung nása hulíng pantig.

Halimbawa:

Ponema	Grafema	Filipino
bu'di/	budí	gusto
/pu'lab/	puláb	hapon
/ʔu'ŋut/	ungút	baso
/'sadu/	sádu	sungay

7 | SIDĒN AGGAMITĒN A TÛYAW

Ti polung ni Alta-i, aggamitĕn miye sidĕn appat a tÛyaw: pĕtĕpyās aweli (‘), pĕtĕpyās diwanan (‘), pĕtĕdŭng (‘), da patŭbĕ (‘). Aggamitĕn mi sela sidĕn tÛyaw a i-en umababdĕ tĕn talmĕg, sĕlpit a uni, a duwan sep a mĕabbuud a unĭ anig nĕn pĕpĕt da *schwa*.

7.1 TÛyaw a Pĕtĕpyās Aweli (‘)

In tÛyaw a pĕtĕpyās iasĕ tĕn tâpu nĕn patinig da pantig a mewaddĕ a talmĕg a awĕn tĕ elan a sĕlpit a unĭ da *glottal stop*.

Aggamitĕn en tĕn polung a ibbiddĕ a maemas.

Abisa:

Alta	Filipino
salágu	‘uri ng balát ng kahoy’
pólung	‘salita’

Aggamitĕn en tĕn polung a ibbiddĕ a maemas.

Abisa:

Alta	Filipino
sinág	‘araw’ (day)
siglát	‘liwanag’
dapúg	‘abo’
pagú	‘dibdib’
diyú	‘pulot-pukyutan’

7 | PAGGAMIT NG MGA TULDIK

Sa Alta, gumagamit ng apat na tuldik: pahilis (‘), paiwa (‘), pakupya (‘), at patuldok (‘). Ginagamit ang mga tuldik para katawanin ang diin, impit na tunog, at ibang natatanging tunog gaya ng pĕpĕt o *schwa*.

7.1 Tuldik Pahilis (‘)

Ang tuldik pahilis ay inilalagay sa itaas ng patinig ng pantig na may diin na walang kasámang impit na tunog o *glottal stop*.

Ginagamit ito para sa mga salitáng binibigkas nang malumay.

Halimbawa:

Alta	Filipino
salágu	‘uri ng balát ng kahoy’
pólung	‘salita’

Ginagamit din ito para sa mga salitáng binibigkas nang mabilis.

Halimbawa:

Alta	Filipino
sinág	‘araw’ (day)
siglát	‘liwanag’
dapúg	‘abo’
pagú	‘dibdib’
diyú	‘pulot-pukyutan’

7.2 Tûyaw a Pêtëpyás Diwanan (˘)

In tûyaw a pêtëpyás ay iaasë tén tâpu nèn patinig at tèn pantig a minatapus tèn selpët a uní a awén té talmég. Apólungén sidén a pólung ti mâemas.

Abisa:

Alta	Filipino
aliyû	‘hanap’
amumuntû	‘hinlulumbo’

7.3 Tûyaw a Pêtëdúng (˘)

In tûyaw a pêtëdúng iyëasë tèn tâpu nèn patinig da tèn pantig a mëianig a mëntapus tèn sëlpit a uní da mewaddë a talmég. Pólungén sidén a pólung ti mabâsigi.

Abisa:

Alta	Filipino
anâ	‘batá’
buyû	‘bulok’
bû	‘balahibo’
namû	‘lamok’
tîsen	‘dito’
Mëëman	‘nagnganganga’

7.2 Tuldik Paiwa (˘)

Ang tuldik paiwa ay inilalagay sa itaas ng patinig ng pantig na nagtatapos sa impit na tunog pero walang diin. Binibigkas ang mga salitang ito nang malumì.

Halimbawa:

Alta	Filipino
aliyû	‘hanap’
amumuntû	‘hinlulumbo’

7.3 Tuldik Pakupya (˘)

Ang tuldik pakupya ay inilalagay sa itaas ng patinig ng pantig na kapuwa nagtatapos sa impit na tunog at may diin. Binibigkas ang mga salitang ito nang maragsa.

Halimbawa:

Alta	Filipino
anâ	‘batá’
buyû	‘bulok’
bû	‘balahibo’
namû	‘lamok’
tîsen	‘dito’
mëëman	‘nagnganganga’

7.4 Tûyaw a Patûbë (‘')

In tûyaw a patûbë iyëasë tën tâpu nën letra Ee i-en umababdë tën uni a pëpët o *schwa* aníg nën ë.

Abisa:

Alta	Filipino
ëgëm	‘langgam’
ëldëng	‘lakas’
dëdyan	‘luma’
ëbut	‘bútas’

7.4 Tuldik Patuldok (‘')

Ang tuldik patuldok ay inilalagay sa itaas ng titik Ee para katawanin ang tunog pëpët o *schwa* gaya ng ë.

Halimbawa:

Alta	Filipino
ëgëm	‘langgam’
ëldëng	‘lakas’
dëdyan	‘luma’
ëbut	‘bútas’

8 | MAËBTANG A BATĚ

Aggamitĕn ni Alta-i in maebtang a bate in adu-aduwan a paraani. Itan en mĕmĕonud a besa ti tĕpdĕ-i.

8.1 Sidĕn polung a ĕlwayĕn, me pĕngebiĕn da awĕn.

Abisa:

sinĕg-sinĕg
dalĕm-dalĕm
ĕdu-ĕdu
baĭk-baĭk

8.2 In penbattĕ tĕn onomatopeikong a polung.

Abisa:

gabur-gabur
dule-dule
tak-tak
wak-wak

8.3 Da maibatĕ sidĕn polung a te wadĕ a sĕlpit a uni in bĕngle ni katinigi da patinig.

Abisa:

mĕn-apul
pĕt-ena
pĕt-ama
pĕt-apesa

8.4 Aggamitĕn in maĕbtang a batĕ da mĕpĕsĭyan sidĕn numero odas da petsa.

Abisa:

ika-9 a papaas
ika-2 ni pulabi
ika-10 ti dalami

walang gitling ang **ikasiyam a papaas**
walang gitling ang **ikaduwa ni pulabi**
walang gitling ang **ikasapulu ti dalami**

8 | GĀMIT NG GITLING

Ang gitling ay ginagamit sa iba-ibang paraan sa Alta. Tingnan ang sumusunod na halimbawa sa ibaba:

8.1 Sa pagitan ng mga inuulit na salita, may panlapi man o wala.

Halimbawa:

sinĕg-sinĕg ‘araw-araw’
dalĕm-dalĕm ‘gabi-gabi’
ĕdu-ĕdu ‘maraming-marami’
baĭk-baĭk ‘unti-unti’

8.2 Sa pagbaybay ng mga onomatopeikong salita.

Halimbawa:

gabur-gabur ‘huni ng bulayo (isang uri ng ibon)’
dule-dule ‘huni ng kuliglig’
tak-tak ‘butiki’
wak-wak ‘uwak’

8.3 Para maisulat ang impit na tunog sa pagitan ng katinig at patinig.

Halimbawa:

mĕn-apul ‘maglagay ng apog’
pĕt-ena ‘mag-ina’
pĕt-ama ‘mag-amá’
pĕt-apesa ‘magpinsan’

8.4 Ginagamit ang gitling upang paghiwalayin ang mga numero sa oras.

Halimbawa:

ika-9 ng umaga
ika-2 ng hapon
ika-10 ng gabi

walang gitling ang **ikasiyam na umaga**
walang gitling ang **ikadalawa ng hapon**
walang gitling ang **ikasampu ng gabi**

8.5 Da maibatë sidën polung a te wadë a sëlpit a uni in bëngle ni katinigi da patinig.

Abisa:

ta-Dite-i
ta-DepEd
ta-Ditailen
ta-San Luis
mën-Jollibee

8.5 Ginagamit ang gitling upang paghiwalayin ang pangngalang pantangi sa panlaping ikinakabit dito.

Halimbawa:

ta-Dite-i	'sa Diteki'
ta-DepEd	'sa DepEd'
ta-Ditailen	'sa Ditailen'
ta-San Luis	'sa San Luis'
mën-Jollibee	'mag-Jollibee'

9 | PĚMĚP-ĚT

Pēmĕp-ĕt in ngō tĕn polung a awĕn tĕ ibbiddĕ a mĕatesse. Obra en a ibbiddĕ a elan a ĕnodĕn nĭ nen a polung. Mewaddĕ pēmĕp-ĕt a ibbiddĕ tĕn mĕonud a polung.

9.1 Pĕnsaliw a pĕn-uldin

Sidĕn pĕnsaliw a pĕn-uldin ti Alta-i da pēmĕp-ĕt. In **mu** ‘mo’ a polung a mĕntapus tĕn patinig, ibbĕtĕ i-en **m** elan nĕn a unodĕn nĕn aduwan a polung.

Abisa:

Alta	Filipino
Iyadobom. (i-adobo=mu)	Iadobo mo.
Budim. (budi=mu)	Gusto mo.
Tenam. (tena=mu)	Nanay mo.
tĭam a dĕbdi	Ate mo.
tĭam a lĕlla-i	Kuya mo.
in-asum	Āso mo.

Klitik na **ko**

In **ko** (tĕn Filipino) a polung a mĕntapus tĕn patinig, mĕagawe sĕlpĕt ien, anig tĕn **tia** da anig **tĭa a dĕbdi**.

tĭa a dĕbdi	Ate ko.
tĭa a lĕlla-i	Kuya ko.
in-asŭ	Āso ko.
	Āso mo.

9 | KLITIK

Klitik ang tawag sa salitang hindi binibigkas na nag-iisa. Maaari itong bigkasin na kasama ng sinusundan nitong salita. May mga klitik na binibigkas sa hulihan ng sinusundang salita.

9.1 Panghalip Pano

Ang mga panghalip pano sa Alta ay klitik. Kapag ang **mu** ‘mo’ ay sumusunod sa salitang nagtatapos sa patinig, isinusulat ito bilang m kasama ng sinusundan nitong salita.

Halimbawa:

Alta	Filipino
Iyadobom. (i-adobo=mu)	Iadobo mo.
Budim. (budi=mu)	Gusto mo.
Tenam. (tena=mu)	Nanay mo.
tĭam a dĕbdi	Ate mo.
tĭam a lĕlla-i	Kuya mo.
in-asum	Āso mo.

Klitik na **ko**

Kapag ang **ko** (sa Filipino) ay sumusunod sa saliatng nagtatapos sa patinig, nagiging impit ito, gaya ng **tia** na nagiging **tĭa sa tĭa a dĕbdi**

tĭa a dĕbdi	Ate ko.
tĭa a lĕlla-i	Kuya ko.
in-asŭ	Āso ko.
	Āso mo.

9.2 Ipaanig a =i

Aggamitën a polung in **=i** ni Alta-i da mannolan. Ibbëtë i-en **=i** mēëppëët tēn mēonud-onud a polung mēntapus ti katinigi.

Pëmpapiya en ti ug-ugi. (ug-ug=i)	Gamot ito sa ubo.
Gatë' ni niyoli (niyol=i)	Gata ng niyog

ëatdan ti paëdsang a batë balu in **=i** bagay minamin nēn in polung a **A**.

Alta-i (Alta=i)	Altang ito
pët-ama-i (pët-ama=i)	mag-amáng ito

ë-sëlpitan ti **W** bagay minamin nēn in polung a **O** da **U**.

In anà muwi ay mēsiyà. (mu=w=i)	Iyakin ang anak mo.
Obra en ti talengowi. (talengo=w=i)	Puwede ito sa sugat.

9.2 Pang-abay na =i

Ginagamit ang katagang **=i** sa Alta bílang pananda. Isinusulat ang **=i** nang nakadikit sa sinusundang salitáng nagtatapos sa katinig.

Pëmpapiya en ti ug-ugi. (ug-ug=i)	Gamot ito sa ubo.
Gatë' ni niyoli (niyol=i)	Gata ng niyog

Lalágyan naman ng gitling bago ang **=i** kapag nagtatapos ang salita sa **A**.

Alta-i (Alta=i)	Altang ito
pët-ama-i (pët-ama=i)	mag-amáng ito

Sisingitan naman ng **W** kapag nagtatapos ang salita sa **O** at **U**.

In anà muwi ay mēsiyà. (mu=w=i)	Iyakin ang anak mo.
Obra en ti talengowi. (talengo=w=i)	Puwede ito sa sugat.

PE-MËT ELAN A ORTOGRAPIYA TI ALTA

In Alta me wadde a pulong maak-yu sedde ti adowan a banowan ti Aurora. Aneg ti Dete-e, San Luis Aurora, De-oliat, Mala-bida a sanga toi Diyan-nawan Maria Aurora da Dianed banowan ti Dipa-olaw.

Tën 2013 man-nen sapul; a enebatë en pulong ni Alta ti gagawenën itt-se a Español a Alex Garcia te ngaddën. Mena-ngaleyo ti adowan a mempulong ti pulong ni Alta ti ëpat a esyonan dë Dete-e, De-Oliat, Mala-bida da Dia..ned, e nëntad du tën penentuduwan a it-tëse a mëkapal a libro a mena-enta ti më-a-batë da senoren a pulong ti Alta.

Taon ti 2016 man-nën tën dëmua denomatëng in Komisyon ti pulong ni Olden. Genagawe ni KWF enay da enë- bate a pulong da tën belay a ene-somë a an-nolën seden Alta. Sapul deyā-yay menan-nolan ne KWF a eb-bed-dënedden mä-aral ti pulong a Alta, a es-sa an-nen a mebot, awon an-nen tē mampulong a etog ti seyam a pulo a Alta da awën matuduwan ana-esed ti dëmu a pulong da menan-nolan me esyanan ti pulong ni Alta.

Da tenme-nan-nolan a ab-dë te Polong Alta, me nage-enob loway in KWF sa komonidad de penam-bam-leyaw te Pamam-bansang ni Komisyon da en ala-n katutubo-we ni banu-wan ni NCIP ye anig te panga-ngag sa te programa-ye a pulong da pam-piya bude-me-sep-a-pomepe-ya luway-a impolung ni Alta-e i-en bele-ni polung-nge da Master-Apprentice Language Learning Program.

E-en in bë-le ni pulong da matudu –ittuduwan –pëm-m-pulong – man –nolan a ëggagawen ni ëttese a mapeya a sä-langan a eggagawen a pembon ti ortograpiya ni pulong e-tan a pë-beleyen, bagay dëya-yay, Pebrero 2023 ene-gagawe a dë-mo a workshop ti pën-bon ni Ortograpiya ti Alta tën pamayanan ne-ti Dete-e, San Luis Aurora, da pëmbon ni Ortograpiya genem-geman a domu pë-neng –tuduwan ni Alex Garcia adowan a pë-neng –tuduwan ti ponolohikal a e-yan ti pulong a Alta. Gumagawe man-nen ti do-wa a workshop tën Hulyo 2023 eteg tën genagawe a pëm-be-en da pangegpë ti ortograpiya tën Mayo 2024.

PAGBUO NG ORTOGRAPIYA NG ALTA

Ang Alta ay wikang sinasalita ng mga katutubong Alta na matatagpuan sa iba't ibang bayan ng Aurora. Partikular sa Diteki, San Luis; Decoliat, Malabida Maria Aurora; at Dianed, Dipaculao.

Noóng 2013 nang simulan ang dokumentasyon ng wikang Alta sa pamamagitan ng isang lingguwistang Español na si Alex Garcia. Nangalap siyá ng mga datos hinggil sa aktuwal na gámit ng wika ng mga Alta mula sa apat na komunidad ng Alta sa Diteki, Decoliat, Malabida, at Dianed. Resulta sa kaniyang pag-aaral ang isang makapal na aklat na aktuwal na rekord at mga analisis ng wikang Alta.

Taóng 2016 naman nang unang dumating ang Komisyon sa Wikang Filipino. Isinagawa ng KWF ang dokumentasyon ng wika at mga buháy na kultura at kaalaman ng Alta. Mula dito ay nakumpirma ng KWF ang sinasabi ng maraming pag-aaral hinggil sa estado ng wikang Alta na nása kalagayang malápit nang maglaho. Hindi ito sinasalita ng halos 90% ng mga katutubong Alta. Hindi na rin natutuhan ng mga batà bílang kanilang unang wika.

Dahil sa nakumpirma na kalagayan ng wikang Alta, nakipag-ugnayan muli ang KWF sa komunidad sa pamamagitan ng Pambansang Komisyon para sa mga katutubong Mamamayan o NCIP hinggil sa paglulunsad ng programang pangwika na may layuning mapasiglang muli ang wikang Alta—ito ay ang Bahay-Wika at Master-Apprentice Language Learning Program.

Isa sa mahalagang bahagi ng nasabing programa ay ang pagbuo ng ortograpiya ng wikang target na pasiglahin. Kayâ naman, noóng Pebrero 2023 isinagawa ang unang workshop para sa pagbuo ng Ortograpiya ng Alta sa komunidad ng Diteki, San Luis, Aurora. Sa pagbuo ng ortograpiya, pinagbatayan ang nauna nang pag-aaral ni Alex Garcia partikular ang kaniyang pag-aaral sa ponolohikal na aspekto ng wikang Alta. Nagdaos naman ng pangalawang workshop noóng Hulyo 2023 at isinagawa ang konsultasyon at pagsasapinal ng ortograpiya noóng Mayo 2024.

BLG	INGLES	FILIPINO	ALTA
1.	one	isa	íssa
2.	two	dalawa	dúwa
3.	three	tatlo	tétlo
4.	four	apat	ëpát
5.	five	lima	límma
6.	six	anim	ënëm
7.	seven	pito	pítto
8.	eight	walo	wéilo
9.	nine	siyam	siyam
10.	ten	sampu	sápulú
11.	twenty	dalawampu	duwá a pulú
12.	all	lahat	élan
13.	none	wala	awën
14.	hundred	sandaan	íssa a ngaddën
15.	thousand	libo	sápulú a ngaddën
16.	animal	hayop	hayop
17.	ant	langgam	ëgëm
18.	bat	paniki	alábin
19.	bird	ibon	manû
20.	boar	baboy ramo	lamán/bungótung
21.	hen (chicken)	inahin	manû a dëbdí
22.	rooster (chicken)	tandang	léllái a manû
23.	chicks (general)	sisiw/inakay	sípsip
24.	crab	alimango/alimasag/ talangka	kimpi
25.	crocodile	buwaya	bukarót
26.	lizard	butiki	takták
27.	monkey	unggoy	bulángën
28.	crow	uwak	wakwák
29.	dog	aso	ëšú
30.	duck	pato/bibe	pápan
31.	fish	isda	i-án
32.	leech	linta	lidëg (limatik)
33.	earthworm	bulate	duwél (mas malaki)
34.	mouse	daga/bubwit	uyëng
35.	pig	baboy	dëbúy
36.	eel	igat	ígdët
37.	rat	daga	uyëng
38.	snake	ahas	ulág
39.	tadpole	butete	katúyyëk
40.	turtle	pagong	baól
41.	cat/kittens	pusa/kuting	pusá
42.	goat	kambing	kambing
43.	cow/cattle	baka/guya	--
44.	horse	kabayo	kabáyo
45.	carabao	kalabaw	dëpog
46.	frog	palaka	bábá
47.	mussels	talaba	talaba
48.	snail	suso	nëšú
49.	feather	balahibo	putpút (feathers)
50.	wing	pakpak	payá
51.	tail	buntot	ipús
52.	crickets	kuliglig	dulédulé
53.	firefly	alitaptap	alípëtpët
54.	bee	bubuyog	sedúl
55.	butterfly	paruparo	alébangbáng
56.	cockroach	ipis	ipës
57.	lice, body	garapata	utó ni asuwi
58.	louse, head	kuto	utó
59.	spider	gagamba	búgkaw
60.	mosquito	lamok	namû

BLG	INGLES	FILIPINO	ALTA
61.	mosquito larva	kitikiti	omúl
62.	grasshopper	tipaklong	pëssal
63.	fly	langaw	langáw
64.	termite	anay	ënáy
65.	air/wind	hangin	pagúd
66.	water	tubig	wagët
67.	fire	apoy	duút
68.	earth	daigdig	mundú
69.	soil	lupa	tapë
70.	cave	yungib	laëb/laáb
71.	cloud	ulap	ulëp
72.	sky	kalangitan	langít
73.	moon	buwan	bulán
74.	full moon	kabilugan ng buwan	dëél a bulán
75.	stars	bituin	bitón
76.	sun	araw	sinág
77.	east	silangan	---
78.	south	timog	---
79.	north	hilaga	---
80.	west	kanluran	---
81.	mountain	bundok	mudóng
82.	hill	burol	mudóng
83.	valley	lambak	sëlúm
84.	plateau	talampas	minatbán
85.	cliff	bangin	lëgúb
86.	farm	bukid	óma
87.	mud	putik	lutít
88.	sand	buhangin	buwëd
89.	ocean/sea	dagat	dëlát
90.	river	ilog	dëél a sëlúng/ tawagët
91.	lake	lawa	lanaw
92.	waterfall	talon	tagpó
93.	lightning	kidlat	ilát
94.	thunder	kulog	idúl
95.	storm	bagyo	bagiyo
96.	flood	baha	dumáël
97.	gold	ginto	ginto
98.	nest	pugad	lóbun
99.	stone	bato	bëtú
100.	honey	pulot	pulót/gyáw
101.	meat	karne	pilás
102.	night	gabi	dalám
103.	morning	umaga	pápaás
104.	afternoon	hapon	puláb
105.	dawn	madaling araw	pápaás
106.	sunrise	bukangliwayway	mënwálawála
107.	sunset	dapithapon	pulóp pulab
108.	rain	ulan	uddën
109.	rainbow	bahaghari	bal ni hariyi
110.	shell	kabibe	tapálang
111.	salt	asin	sigëm
112.	fruits	prutas	prutas
113.	grass	damo	edit
114.	leaf	dahon	don
115.	root	ugat	ugdët
116.	thorn	tinik	set
117.	tree	puno	pon
118.	wood/fire	pansiga/panggatong	pënduút
119.	smoke	usok	asû
120.	branch	sanga	yangít

BLG	INGLES	FILIPINO	ALTA
121.	flower	bulaklak	buddë
122.	roots	ugat	---
123.	plants	halaman/tanim (peralta)	---
124.	branch	sanga	---
125.	grass	damo	---
126.	wood	kahoy	ayú
127.	shadow	anino	alénu
128.	father	ama	amá
129.	mother	ina	inâ
130.	wife	asawa (babae)	bëés
131.	spouse	asawa	élan/bíal
132.	brother	kuya	akâ a lëllái
133.	sister	ate	akâ a dëbdí
134.	brother-in-law	bayaw	---
135.	sister-in-law	hipag	---
136.	son-in-law/daughter-in-law	manugang	manólangan
137.	man	lalaki	lëllái
138.	woman	babae	dëbdí
139.	girl	batang babae	anâ a dëbdí
140.	boy	batang lalaki	anâ a lëllái
141.	child	bata	anâ
142.	siblings	kapatid	wadí
143.	father-in-law/ mother-in-law	biyanan	atólangan
144.	enemy	kaaway	aétaw
145.	old man	matandang lalaki	mënnæm a lëllái
146.	elder / old	matanda/nakatatanda	mënnæm
147.	person	tao	uldín
148.	household	sambahayan	---
149.	spouse	asawa	---
150.	widow	balo	bëlú
151.	friend	kaibigan	élan/kóyug
152.	cook (v.)	luto	lëtú
153.	cooking pot	palayok	bëngá
154.	weave (cloth)	habi	mëndëlop
155.	weave (mat)	lála	laddë
156.	mat	baníg	abë
157.	sew	tahí	dëlop
158.	needle	karáyom	dégúm
159.	blanket	kúmot	ulës
160.	pillow	únan	pungán
161.	trouser	salawal	káputód
162.	loincloth	bahág	bal
163.	wash (v.)	labá/máglaba	mënlába
164.	rope	lúbid	gëpët
165.	far	malayò	adyú
166.	right	kánan	diwánan
167.	left	kaliwá	awéli
168.	narrow	makítid/makípot	mësékip
169.	wide	maluwáng	mëlláwa
170.	deep	malálim	mëdisálad
171.	short (height)	mababá	mëtëpdë
172.	short (length)	maikli	apitti
173.	long	mahabá	maláaw
174.	straight	derétso/tuwíd	matúldog
175.	afraid	tákot	ánting
176.	anger	gálit	ingél
177.	ashamed	nahiyá	maámámës
178.	cry	iyák/umiyák	siyá/mënsiyá
179.	fear	tákot	ánting
180.	lonely	malungkót	masaít ta angës

BLG	INGLES	FILIPINO	ALTA
181.	fall	húlog	tëhag
182.	laugh	tawá/tumáwa	ngëhgë
183.	climb	akyát/umakyát	âbang
184.	pull	hiláhin	guyúdën
185.	push	itúlak	itúlgad
186.	run	takbó	ginán
187.	quick	bilis/mabilís	básëg
188.	walk	lákad/maglakád	láad
189.	turn	ikot	lëpuddëng
190.	stand	tayò/tumayò	payúng
191.	sit	upò/umupò	itnúd
192.	throw	itsá, hágis	tëg-ud
193.	companion	kasáma	élan
194.	family	pamílya	pëmëtenán
195.	die	mamatáy	menëti
196.	boil (infection)	pigsá	busádi
197.	cough	ubó	ug-ug
198.	vomit	nagsuká/súka	óta
199.	sweat	páwis	lëngët
200.	flow	ágos	bulós
201.	swim	langóy /lumangóy	mënlëdëp
202.	wet	basá	lëpët
203.	dry (not wet)	tuyò	minámáddan
204.	boil (v.)	kulò	lëmëlbut
205.	bathe	maligò	mëndílus
206.	fragrant	mabangó	mëslób
207.	rub(v.)	kuskós	gësgës
208.	smooth	kínis/makínis	---
209.	squeeze	pigá/pigáin	pëgës
210.	wash	húgas/naghúgas	ólas/mëngólas
211.	wipe	páhid,punásan	pahid
212.	dirty	marumí	madiplët
213.	bad	masamá	mëdúës
214.	bite	kagát	álat
215.	burn	súnog/sunúgin	tëmú
216.	cut	hiwá/ magputól	gëlgël
217.	kick	sipáin	sípan
218.	scratch	kalmutin	pinëkngët
219.	steal	nákaw/magnákaw	táaw/mëtáaw
220.	strong	lakás/malakás	ëldëng/mëëldëng
221.	weak	mahiná	mënloy
222.	sharp	tálas/matálas	tadëm/matádëm
223.	sheath	kalúban,suksúkan	alóban
224.	split	sibák	tilá/mëntilá
225.	stab	saksák/saksakín	túbë
226.	dull	mapuról	pangúd
227.	dream	panagínip	talénëp
228.	forget	makalímot	minaalisapán
229.	remember	tandaán	---
230.	know (v.)	alám	annólën
231.	know (v.a person)	kilála	abuyánan
232.	learn	matutúhan	mënnólën
233.	play	maglarò/laruin	mënggálaw
234.	sing	umáwit	---
235.	sleep	matúlog	mëpólëd
236.	awake	gisíng	lëmyá
237.	hold	hawákan	gëmgëmán
238.	say	sábi	biddë
239.	answer	sagót	tumbág
240.	call	tawágin	ngóan

BLG	INGLES	FILIPINO	ALTA
241.	yes	óo	ay-o
242.	answer	sagót	---
243.	no	hindî	awên
244.	charcoal	uling	udíng
245.	dust	alíkabók	---
246.	earthquake	lindól	idúl
247.	road	daán	délán
248.	pay	báyad	sálat
249.	sell	ibénta, ipagbilí	suméklát
250.	summit	tuktók	tápo
251.	buy	bilí/bumilí	sálat
252.	debt	útang	umdána
253.	poor	maralita/mahirap	mëaabi ti biláy
254.	rich	mayáman	mapíya ti biláy
255.	cheap	múra	mángud
256.	expensive	mahál (na presyo)	táng-ál
257.	give	ibigay	iyátêd
258.	big	malakí	dëêl
259.	blow	íhip/híhip	pulós
260.	breathe	hiningá	angês
261.	bury	ilibíng	ilbêng
262.	difficult	mahirap	mëdëlmët
263.	dig	hukáy / humúkay	ut-ut
264.	good	mabúti/mabaít	mapíya
265.	hard	matigás	métog
266.	lose	nawalá	minébut
267.	new (object)	bágo	bálo
268.	old (object)	lumà	dëdyán
269.	other	ibá	áduwán
270.	ring	singsíng	---
271.	small (adj)	malít	baík
272.	stick (adhere)	dikít/dumikít	pëêl/minêp-êt
273.	suck	sumúso	mënsusú
274.	tear	luhá	luwá
275.	tie	tinali	inígpêt
276.	wait	maghintáy	mëntánud
277.	string	tali	tanúd
278.	short	maiklí	---
279.	large	malaki	dëêl
280.	count	magbiláng	---
281.	ladle	kutsaron/sandok	ákyong
282.	swallow	lumunok/nilunok	itlên
283.	eat	kain/kumain	mëngngan
284.	egg	itlog	bunáy
285.	asin	salt	---
286.	sweet potato	kamote	amóti
287.	meat	karne	---
288.	soup	sabaw	sabaw
289.	breakfast	almusal	pëmáas
290.	dinner	hapunan/gabihan	pëmólab
291.	lunch	tanghalian	mënáng-al
292.	snack	meryenda	---
293.	sour	maasim	maápsút
294.	sweet	matamis	---
295.	bitter	mapait	mëpét
296.	full (sated)	busog	bësúl
297.	hunger	gutom	bitíl/mëbítíl
298.	drink	inumin	menúm
299.	thirst	uhaw	mamëddan
300.	wine	alak	---

BLG	INGLES	FILIPINO	ALTA
301.	rotten	bulok/nabubulok	buyû
302.	mortar (rice)	lusong	lësúng
303.	coconut (mature)	niyog	niyúl
304.	coconut (young)	buko	mángud
305.	ginger	luya	lúya
306.	garlic	bawang	---
307.	onion	sibuyas	---
308.	nipa	nipa	---
309.	husk (of rice)	ipa	nipês
310.	rice (husk)	bigas	pangímlas
311.	pound (of rice)	magbayo	lëbë/mënlebë
312.	pestle	pambayo	álo
313.	rice (cooked)	kanin	anên
314.	rice (unhusked)	palay	pagí
315.	ricefield	palayan	págiyán
316.	sugar cane	tubo	unál
317.	swidden	kaingin	óma
318.	bark	balat ng puno	ulít
319.	seed	buto	butúl
320.	banana	saging	apëggën
321.	rattan	yantok	latí
322.	abaca	abaka	adútay
323.	cotton (not kapok)	bulak	---
324.	eggplant	talong	---
325.	areca nut	bunga ng nganga	butág
326.	betel leaf	ikmo	litlit
327.	betel / nut chew	nganga	ëmán
328.	lime (cao)	apog	apúl
329.	arrow	palaso	tulág
330.	ash(es)	abo	dapóg
331.	axe	palakol	---
332.	basket	basket	---
333.	bow	yumuko	tinëmuúl
334.	bowstring	tali ng palaso/pana	gëpët ni tulági
335.	bridge	tulay	---
336.	broom	walis	---
337.	cage	hawla/kulungan	---
338.	comb	suklay	---
339.	death	kamatayan	pinátiyán
340.	name	pangalan	ngáddën
341.	fence	bakod	---
342.	fishnet	lambat	---
343.	garden	halamanan	tánëman
344.	grave	libingan	pinënlëbëngán
345.	hammock	duyan	ayúd
346.	hat	sombbrero	salókut
347.	embers	baga	pangpáng
348.	house	bahay	bélí
349.	hut	kubo	sálong
350.	knife	kutsilyo	baík a súndang
351.	smell	amoy	alób
352.	word	salita	pólung
353.	pain	sakit	saít
354.	roof	bubong	atëp
355.	song	awit/kanta	---
356.	spear	sibat	tulág
357.	ladder	hagdan	---
358.	fan	pamaypay	---
359.	language	wika	pólung
360.	story	kuwento	istórya

BLG	INGLES	FILIPINO	ALTA
361.	itch	kati	gētēl
362.	return	uwi/umuwi	uli/um-uli
363.	live	mabuhay	mabilay
364.	floor	sahig	aságan
365.	space (under the house)	silong	sidúng
366.	roof	bubong/atip	---
367.	dwelt	manahan/tumira	mēētulos
368.	warm (weather)	init/mainit	mēélaw
369.	dead	patay	---
370.	skinny	payat	minágong
371.	medicine	gamot	---
372.	sick	may sakit	mesaít
373.	deaf	bingi	tuéng
374.	blind	bulag	bulát
375.	defecate	dumumi/ tumae	inumtáy
376.	excrement	ipot/dumi	étáy
377.	urine	ihi	isbú
378.	spit	dumura	lútab/nílúmētab
379.	raft	balsa	---
380.	paddle	sagwan / pansagwan	---
381.	ankle	bukungbukong	tudtúd
382.	body	katawan	abdē
383.	leg	hita	puél
384.	foot	paa	iéd
385.	heel	sakong	tudtúd
386.	sole (of foot)	talampakan	---
387.	knee	tuhod	bul
388.	toe	daliri ng paa	kamúndēēl
389.	nails	kuko	kukó
390.	vagina	puwerta, puki	ubēt
391.	penis	titi	hayup
392.	scrotum/testicle	bayag	bungáw
393.	semen	tamod	---
394.	anus	tumbong	bulí
395.	buttocks	pigi	bēnēg
396.	shoulder	balikat	tagánga
397.	palm (of hand)	palad	pēlād
398.	finger	daliri	tanódu
399.	elbow	siko	sín
400.	arm (body part)	braso	sálap
401.	span (arm spread)	dipa	dipán
402.	hand	kamay	gurámut
403.	span (hand)	dangkal	---
404.	chest (body)	dibdib	pagú
405.	breast (mammary)	suso	lasát
406.	back (of person)	likod	liúd
407.	belly	tiyan	tiyán
408.	heart	puso	pusú
409.	intestines	bituka	---
410.	liver	atay	ágtay
411.	lungs	baga	bēgá
412.	rib	tadyang	tadláng
413.	vein	ugat	ugdēt
414.	blood	dugo	matlēm
415.	bone	buto	tólang
416.	fat (n)	taba	talódē
417.	head	ulo	ulú
418.	hair	buhok	bú
419.	body hair	balahibo	bú
420.	brain	utak	utē

BLG	INGLES	FILIPINO	ALTA
421.	face (n)	mukha	lupá
422.	forehead	noo	idēp
423.	cheek	pisngi	padíngil
424.	chin	baba	timíd
425.	mouth	bibig	tóbil
426.	lip	labi	tóbil
427.	tongue	dila	dilá
428.	tooth	ngipin	ngipén
429.	ear	tainga	talénga
430.	eye	mata	iyélgit
431.	eyebrow	kilay	imát
432.	eyelashes	pilikmata	imát
433.	nose	ilong	édúng
434.	neck	leeg	téngēd
435.	throat	lalamunan	itlénēn
436.	skin	balát	ulít
437.	birthmark	bálat	---
438.	scar	pilat / peklat	---
439.	how (much)	magkano	sáanó
440.	how (many)	ilan	sáanó
441.	how	paano	pépenu
442.	when	kailan	nuánu
443.	who	sino	te aséno / te áhéno
444.	what	ano	héno
445.	where	saan	adíno
446.	why	bakit	máin
447.	whom	kanino	ni adíno
448.	which	alin	aséno
449.	me/I	ako	siēn/diēn
450.	you	ikaw	siáw/diáw
451.	we	tayo	diétam
452.	him/her	siya	diyá
453.	us	kita	siéta
454.	they	sila	siddē
455.	color	kulay	kulay
456.	red	pula	mēslét
457.	white	puti	mēpótí
458.	black	itim	mēngétit
459.	blue	bughaw	bugháw
460.	yellow	dilaw	diláw
461.	green	luntian	luntían/bérde

MGA MANUNULAT

Sandra C. Benitez
Mercy A. Camonao
Violeta DL. Fernandez
Mariane DP. Pelor
Princess Maebel Ruth Ann DL. Fernandez

MGA KONSULTANT SA WIKA

Nelita L. Cristobal
Dominga Lazam
Renita Santos
Regino Sindac
Violeta DL. Fernandez

IBA PANG KASAMA SA WORKSHOP AT KONSULTASYON

Perlita L. Marquez
Lenie S. Danipog
Jennifer L. Marquez
Glenda Nad-Gines
Lesel Sangalang

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO

KALUPUNAN NG MGA KOMISYONER

Arthur P. Casanova, PhD

Tagapangulo
Komisyoner sa Wikang Tagalog

Carmelita C. Abdurahman, EdD

Fultaym Komisyoner para sa Programa at Proyekto
Komisyoner sa Wikang Waray

Benjamin M. Mendillo, Jr., PhD

Fultaym Komisyoner para sa Pananalapi at Programa
Komisyoner sa Wikang Ilokano

Hope S. Yu, PhD

Komisyoner sa Wikang Sebwano

Jesus C. Insilada, EdD

Komisyoner sa Wikang Hiligaynon

Reggie O. Cruz, EdD, PhD

Komisyoner sa Wikang Kapampangan

Christian T.N Aguado, PhD

Komisyoner para sa mga Wika ng Katimugang Pamayanang Kultural

Melchor E. Orpilla, PhD

Komisyoner sa Wikang Pangasinan

Atty. Marites A. Barrios-Taran

Direktor IV

SANGAY NG LINGGUWISTIKA AT APLIKADONG LINGGUWISTIKA

Lourdes Z. Hinampas
Jeslie D. Luza
Earvin Christian T. Pelagio
Jennifer S. Bactol
Christian D.S Nayles

APENDIKS

A. Pam-bata-ni tu-oum-ue

1. In mam-polong-we ni computer-a-wadi naka-set:: **English (United States) United States-International Keyword.**

2. Century Gothic o alpabeto en pat-elesa a para si den ma-a-aral te kinder-ye ang-gaw te ikatatlo a-antas.

3. Uno-daw siden um-unod a panuto ta-ti-say ma-e-bata in tu-du den ta-a-po da katinig da-en patinig

Budi ipainta	Demo Talmëgan	Semsunod a talmëgan	Gensaan
a. Adeno a pantig a me waddë a talmëg	‘ (apostrophe key)	Letra na ettalmëgan	á, é, í, ó, ú
b. Selpët te lawes a pantig o pulong	` (grave accent)	Letra na ettalmëgan	à, è, ì, ò, ù
c. Pantig a minatapus te selpët ay talmëg	^ (SHIFT+6; circumflex key)	Letra na ettalmëgan	â, ê, î, ô, û
d Schwa /ə/	" (quotation marks)	Letra e	ë

APENDIKS

A. Pagsusulat ng Tuldik

1. Ang lengguwahe ng computer ay dapat naka-set sa: **English (United States) United States-International Keyboard.**
2. Century Gothic o Alfabeto ang angkop na font para sa mga mag-aaral sa Kinder hanggang sa Ikatlong antas.
3. Sundin ang sumusunod na panuto upang makasulat ng tuldik sa itaas ng katinig at patinig na may tuldik:

Nais maipakita	Unang Pindutin	Sunod na Pindutin	Kinalabasan
a. Aling pantig ang may diin	' (apostrophe key)	Titik ng diniinang patinig	á, é, í, ó, ú
b. Impit sa dulo ng pantig o salita	` (grave accent)	Titik ng diniinang patinig	à, è, ì, ò, ù
c. Pantig na nagtatapos sa impit ay may diin	^ (SHIFT+6; circumflex key)	Titik ng diniinang patinig	â, ê, î, ô, û
d Schwa /ə/	" (quotation marks)	Titik e	ë

Republika ng Pilipinas
Tanggapan ng Pangulo

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO

KAPASIYAHAN NG KALUPUNAN NG KOMISYONER BLG. 33-7
Serye 2024

PINAGTITIBAY ANG KAPASIYAHAN PARA SA ORTOGRAPIYANG ALTA

SAPAGKAT, alinsunod sa Batas Republika Blg. 7104, s. 1991, upang magpatupad ng patakaran ng Estado sa pagtitiyak at pagtataguyod ng patuluyang pagpapaunlad, pagpapayaman, at pagpapalaganap ng mga wika ng Pilipinas;

SAPAGKAT, iniaatas pa ng Seksiyon 14 ng Batas Republika Blg. 7104, s. 1991 ang sumusunod na mga responsibilidad ng KWF:

(d) Magpanukala ng mga patnubay at istandard para sa mga anyuing lingguwistiko at pagpapahayag sa lahat ng opisyal na komunikasyon, publikasyon, leksbuk, at iba pang materyales sa pagbasa at pagtuturo;

(e) Hikayatin at palaganapin, sa pamamagitan ng sistema ng mga insentibo, ang mga grant at gawad, ang pagsusulat at publikasyon—sa Filipino at ibang mga wika ng Pilipinas—ng mga akdang orihinal, kabilang ang mga leksbuk at sangguniang materyales sa iba't ibang disiplina;

xxx

(g) Tawagan ang alinmang kagawaran, kawanihan, opisina, ahensiya, o alinmang kasangkapan ng Pamahalaan, o alinmang pribadong entidad, institusyon, o organisasyon para sa kooperasyon at tulong sa pagtupad ng mga gawain, tungkulin, at pananagutan nito;

(h) Magsagawa sa mga antas na pambansa, rehiyonal, at lokal ng mga pagdinig pambuliko, kumperensiya, seminar, at iba pang mga pangkatang talakayan upang umalam at tumulong sa paglutas ng mga suliranin at mga isyung may kaugnayan sa pagpapaunlad, pagpapalaganap, at preserbasyon ng Filipino at iba pang mga wika ng Pilipinas;

SAPAGKAT, ang *Ortograpiyang Alta* ay nagsisilbing mahalagang sanggunian para sa mga mananaliksik ng mga wika ng bansa na tumutugon sa mandato ng KWF batay sa Batas Republika Blg. 7104, gayundin sa mga pangunahing kasangkot.

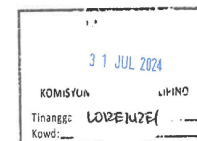
IPINAPASIYA, gaya ng ginawang pagpapasiya ngayon, at sang-ayon sa mga inilatag na proposisyon sa itaas, pinagtitiibay ng KWF ang patarakan sa pagbuo at pagpapatupad ng patakarang pangwika ng KWF kaugnay ng opisyal na ortograpiya ng Alta;

IPINAPASIYA, na matapos ang konsultasyon at ugnayan ng KWF at ng mga stakeholder ng wikang Alta, at matapos din ang serye ng pagsusuri at rebisyon ng ortograpiya ng nabanggit na wika, pinagtitiibay ang kapasiyahang ito bilang pagkilala sa opisyal na ortograpiya ng wikang Alta;

IPINAPASIYA pa, na anumang pagbabago sa ortograpiya ng nabanggit na wika ay kinakailangang dumaan sa wastong konsultasyon ng KWF at ng mga stakeholder ng wika, at pagkaraan ay sa pagpapatibay ng Kalupunan ng mga Komisyoner ng KWF;

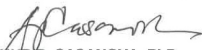
IPINAPASIYA din, na maglalaan ng kaulukang pondo ang KWF para sa paglalathala ng nabanggit na ortograpiya;

IPINAPASIYA sa wakas, na inilalakip at ginagawang mahalang bahagi ng kapasiyahang ito ang kopya ng opisyal na ortograpiya ng wikang Alta.

PINAGTITIBAY ANG KAPASIYAHAN PARA SA ORTOGRAPIYANG ALTA

PINAGTIBAY ng Kalupunan ng mga Komisyoner sa Pulong ng Kalupunan na ginanap ngayong
26 Hulyo 2024 sa Ardenhills Suites, 1st Floor, Alibano, Diliman, Quezon City

Kom. ARTHUR P. CASANOVA, PhD
Tagapangulo
Komisyoner para sa Wikang Tagalog

Kom. BENJAMIN M. MENDILLO, JR., PhD
Komisyoner para sa Wikang Ilokano

Kom. HOPE S. YU, PhD
Komisyoner para sa Wikang Sebwano

Kom. MELCHORE ORPILLA, PhD
Komisyoner para sa Wikang Pangasinan

Kom. ABRAHAM P. SAKILI, PhD
Komisyoner para sa mga Wika ng
Muslim Mindanao

Kom. JOSE KERVIN CESAR CALABIAS, PhD
Komisyoner para sa mga Wika ng Kahilagaang
Pamayanang Kultural

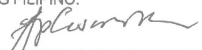

Kom. CARMELITA C. ABDURAHMAN, EdD
Komisyoner para sa Wika ng Samar-Leyte

Kom. JESUS C. INSILADA, EdD
Komisyoner para sa Wikang Hiligaynon

Kom. REGGIE O. CRUZ, EdD, PhD
Komisyoner para sa Wikang Kapampangan

Kom. CHRISTIAN T.N. AGUADO, PhD
Komisyoner para sa mga Wika at Kultura
ng mga Katutubo sa Mindanao

PINATUTUNAYAN NG NAKALAGDA NA ANG KAPASIYAHAN BLG. 53-7, SERYE
2024 AY PINAGTIBAY NG KALUPUNAN NG MGA KOMISYONER NG KOMISYON SA
WIKANG FILIPINO.

Kom. ARTHUR P. CASANOVA, PhD
Tagapangulo

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO

Gusaling Watson, 1610 Kalye J.P. Laurel

San Miguel, 1005 Maynila

Tel. (02) 899-606-70

www.facebook.com/komfilgov

komfil@kwf.gov.ph

www.kwf.gov.ph